

SZEMLE

Szilágyi János: Munkásosztályunk általános műveltségi helyzete 1919-1945 között. Bp. 1964. Akad. K. 135 l.

Az *Értekezések a történettudományok köréből* c. sorozatban látott napvilágot SZILÁGYI Jánosnak ez a munkája. Örvendetes, hogy történéseink érdeklődése egyre inkább kiterjed a művelődéstörténeti kérdésekre is. A szerző vizsgálja a munkásság kulturális életét, és művelődési viszonyait a két világháború közötti időszakban. Különösen hasznos és érdekes ez a munka számunkra, könyvtárosok számára, mert érdekes adatokat szolgáltat a munkásosztály általános művelődési feltételeire vonatkozóan, másrészt a minket közelebbről érdeklő olvasási viszonyokat illetően. Kutatásainak külön érdeme, hogy jelentős szerepet vállalt a munkásság olvasására, kulturális életére vonatkozó, meglehetősen szétszórót és szórványos dokumentum anyag felkutatásában. Tanulmánya így igen értékes közvetlen forrásanyagot tár fel a művelődéstörténeti kutatás számára.

A szerző többek között vizsgálja, hogy az olvasás más művelődési alkalmakhoz képest milyen szerepet töltött be és milyen arányokat öltött a munkásosztály körében. Kitér röviden olvasmányaik minőségére, a nők és a férfiak, a vidéki és a fővárosi munkások olvasásának különbségeire. Elemzi továbbá, hogy a munkásosztály kereseti viszonyai és életkörülményei milyen lehetőségeket biztosítottak az olvasásba való bekapcsolódásuk számára. Vizsgálataiból kitűnik, hogy a munkásosztály a korszak társadalmának legtudatosabban művelődő és a művelődés iránt leghatározottabb igényekkel fellépő rétegei közé tartozott. Összegezi és világosan bemutatja azt is, hogy egyrészt a hivatalos népművelési politika, a jobboldali munkás szervezetek, másrészt a munkásság saját szervezetei: szakszervezet, SzDP, a KMP stb. milyen indítékokból, milyen céllal, s milyen eszközökkel igyekeztek ezt az igényt kielégíteni. Kimutatja, hogy a leghatékonyabbaknak és legeredményesebbeknek a baloldali

munkásszervezetek bizonyultak. Tevékenységük révén Magyarországon az adott körülményekhez képest magas színvonalú, haladó és forradalmi tartalmú munkás-kultúra alakult ki, amely alapja és előiskolája lett a szocialista kultúra felépítésének.

KOVÁCS ILONA

Dersi Tamás: A rejtélyes doktor. Mikés Lajos és az Est-lapok. Budapest, 1965. Szépirodalmi Könyvkiadó, 520 l. 1 t.

A két világháború közötti idő költőinek és prózaíróinak egyre-másra megjelenő nagyszabású monográfiái egy eddig eléggé alá nem húzott tanulságot hoztak: a sajtó, a hírlapírás döntő jelentőségének a felfedését. Melléjük állítva DERSI Tamás életrajza MIKES Lajosról — akiben az író már teljesen a kritikusan és a szerkesztőben oldódik fel —, mi kell még több, hogy megértsük, a XX. század irodalomtörténete nem érthető sajtótörténete nélkül.

MIKES-t — állapítja meg — még legszeretetteljesebb egykorú méltatói sem értették meg egész jelentőségében: az irodalmi köztudat elnagyoltan kidolgozott emlékképet őriz róla, mert szerkesztői, kritikai-műfordítói tevékenységét nem tudták egybefüggően áttekinteni és főleg elfelejtették vagy sohasem ismerték fel egész nagyságában az irodalomszervezőt, akit a húszas években méretben és hatásban OSVÁT mellé kell állítani. De eltakarva maradt részben éppen MIKES furcsa, komolyt és élcezt, lelkest és cinikust vegyítő „rejtélyes” egyénisége miatt a kortársainál haladóbb, az átlag polgári radikálisokénál hangsúlyozottabban a balszél felé mutató politikai felfogása, világnézete is. Az irodalmi életbe és egyben a magyar sajtó történetébe is a PALÁGYIAK nemzetit és forradalmiit vegyítő folyóiratában, a *Jelenkorban* lépett be. Egyik legelső tanulmánya MARXRól szólt; azután a plebejus lázadó fegyverzetében támatta az egyetemet mint

kasztképző diplomagyárat. VAJDA Jánosért rajongott — de nemcsak a költőért, hanem a politikus, a publicista VAJDÁÉrt; az ember- és szabadságszeretetet negyvennyolc fényében tanulta látni, mikor magyar szabadság és az ember szabadsága egyet jelentett. Kedves filozófusával, SCHOPENHAUERrel is az igazságtalanság, a nyomor és a tudatlanság feletti felháborodásában értett egyet, ez tette szenvedélyes és önfeláldozó interpretátorává, ugyanezért, meg a nagy író kérelhetetlen realizmusáért vállalta STRINDBERG óriási erőfeszítést kívánó fordítását. A szociológiát és jogbölcseletet PIKLER Gyulától, a magyar radikalizmus eszmei alapvetőjétől tanulta. A *Huszádik Század* 1912-ben tartott sajtóankétján nem csatlakozik azokhoz, akik úgy vélik, hogy az újságíró munkáját mint „mesterséget” űzheti akkor is, ha nem ért egyet azzal, aminek megírására lapjának és a lap irányítóinak felfogása kényszeríti. E szigorú erkölcsi felfogásból levonja a következtetést, amikor a baloldali mozgalmak átmeneti hanyatlása idején elhagyja a kormányparti lapnál betöltött kényelmes állását. A szociáldemokraták felé közeledik, a pártban a baloldalt képviselő KUNFIVAL köt barátságot. 1919-ben odaáll a Tanácsköztársaság mellé, nevével vállalja (akkor, amikor régi baloldali szerkesztők is névtelenségbe és háttérbe húzódnak) az *Est* kommunista szellemű szerkesztését, majd a lap megszűnése után a MARX műveit fordító bizottság szervező munkáját.

Mint olvasószervező került az *Esthez*. Így kezdődött szoros kapcsolata MIKLÓS Andorral a lapvezérel — és ezzel kezdődnek DERSI könyvének, legfontosabb, legtöbb újat tartalmazó, legtanulságosabb fejezetei. A MIKES-portré a XX. századi magyar sajtó portréjává szélesedik. Ha talán úgy érezhettük az elején, hogy DERSI mélyebben merül a mesterektől átvett eszmei hatások elemzésébe és igényeinkhez képest szűkmarkúbban osztogatja nyomozásának eredményeit MIKES szerepéről a *Magyar Szó*, a *Magyar Nemzet*, a *Pesti Napló* körül — most a MIKLÓS Andorral való összeköttetés kapcsán a hírlapirodalom képe a biográfiai kereten messze túl emelkedő domborzatot kap. Ez az 1910-es, de főleg az 1920-as évek magyar sajtóviszonyainak az első történetész alaposággal készült analízise, egy nagyszabású sajtóvállalkozó — mondhatjuk nyugodtan, a legnagyobb magyar kapitalista sajtótrösztvezér — karrierjének a tükrében. Minden forrást felkutat, ami eddig hozzáférhető, főleg az egykorú sajtót (különösen az első világháború utáni emigráció sajtóját), de egykorú irattárak átmenekített

anyagát is. Nyugodt módszerességgel veti egybe és mérlegeli az adatokat, nem siet el a következtetéseket, egy-egy már bizonyosnak látszó eredményt hirtelen más nyomon újraindulva tesz teljesebbé, árnyaltabbá. Felfedi MIKLÓS Andor szerény pályakezdését, a közgazdasági rovat-szerkesztő állásával járó nem különösebben jóízű lehetőségeket a gyors pénzszerezésre (amelyekre tragikomikus ártatlansággal úgy látszik maga MIKES vezette a költőnek induló MIKLÓS Armand-t), majd *Az Est* alapításához vezető pénzmanővert, a közönséges revolverezéstől sem visszariadó lapalapító további pozícióhódításait, az Athenaeum egész vállalatának megszerzését, egy a fondorlatosság határán csak valamivel innen álló szerződéssel, HATVANY Lajosék „átejtését” a *Pesti Napló* tulajdonjoga körül stb. DERSI a szakemberek, de sokszor az átlagkortársak előtt is ismert tényeket ad elő, de jegyzeteit átlapezva vesszük észre, mennyire határozatlan, memoár-szerű volt mindaz, amire eddig még a tudományos közfelfogás is támaszkodott.

Hogyan lehetett az *Est*-lapoknak olyan fontos szerepük a magyar irodalom két világháború közti történetében? Ez DERSI-nek — aki elsősorban mégis irodalomtörténeti könyvet ír, — központi problémája, amelyet több oldalról közelít meg. Meggyőzően és az adatok sűrű előlépéptémnyére szerelve vázolja fel a magyar irodalom helyzetét a Horthy-korszak első éveinek bénultságában. A *Nyugat* vezet, de tekintélye múltján nyugszik, jelen hatása már csak anyagi okból is korlátozott, új írógárdát pedig már nem tud felszínre hozni, alakítani. Más, eszmeileg ugyanolyan sikon mozgó felelős irodalmi fórum nem bontakozik ki. Ilyen helyzetben nyújt kezét az íróknak MIKLÓS Andor. MIKLÓS irodalompartolása ismét többoldalú felderítésre szorul. Nem zárja el DERSI azt a gondolatot, hogy a szerencsés tőkés spontán jóindulata is közrejátszott írók, költők felkarolásában, akik közé maga is kíváncsított kezdő korában. A parvenű műkedvelő és műértő fitogtatási gesztusát sem lehet számításán kívül hagyni: a színésznéfeleség szalonjába jól illettek a szellemi élet kiválóságai is. De a közeledés legfőbb alapja mégis az üzleti számítás. Az irodalompartolás olvasókat, sőt hirdetőket vonz. De ezen túl: megnyeri azoknak a kegyét, akiktől az újság sorsa is függ, a hatalom birtokosaiét. Egyik módja a kormányhoz más utakon már sikertelenül próbált törleszkedésnek, különösen, amikor ennek a kormánynak tagját, KLEBELSBERG grófot cikkeinek közlésével meg tudta nyerni. Egészen sohasem biztakk benne a

kurzus kormánytényezői és ez — DERSI finoman állapította meg — mellette is szól: az *Est* és a *Pesti Napló* tartalmában és színvonalban is sokkal közelebb állt a régi magyar sajtó színvonalához, mint a jobb és szélsőjobb orgánumok (*Szózat*, *Nép*, *Magyarság*). Az irodalom helyreillesztette MIKLÓS egyensúlyát a hatalom felé — de egyben rehabilitálta az ellenforradalom idején az irodalmi társaságokból számkivetett nagyokat és újak, fiatalok szóhozjuttatása az *Est*-lapok irodalmi tekintélyét növelve, növelte az irodalom tekintélyét is. A tőkés szemében ez becsületes paktum: MIKLÓS így jutott társadalmi tekintélyhez, az írók orgánumhoz, hanghoz, érvényesülési lehetőséghez. A lapvezér a „public relations” korai magyar zsenije is...

MIKESben viszont az *Est*-konzern törököt fogott a szó jó értelmében. MIKLÓST jól ismerve felmérte a nagy meglepetésre óra, MIKESre ruházott általános rovatvezetői megbízás háttérét — de a kétes értékű megbízástelítést az egész irodalom javára fordította. 1919 reakciója által megesonkított pályájukat újra biztos mederbe terelte az állandó munkatársként szerződötetett „nagyoknak”, az általa felfedezett újakat, „fiatit” FODOR Józseftől GELLÉRI Andor Endréig, nem csak megélhetéshez segítette, de tanította őket, útjukat az irodalmi élet útvesztővé vált kuszaságában az általa felismert legjobb irányba terelte, igényeket, kritikusi önvizsgálatot támasztott bennük. Ez mentésge — ha kell ilyen — az utókor előtt.

Mert, persze, az ő szerepének a megítélése sem egyöntetű. DERSI joggal veszi védelmébe a szektás túlkövetelések ellen. Még a fenti rövid elemzésből is világos, mennyire igazságtalan MIKLÓS Andornak, és az általa képviselt megalkuvó, lagymatag liberalizmusnak a kiszolgálóját látni benne. De az is világos, hogy a VAJDA János-féle negyvenyolc nemzeti fényével bevont forradalmisága viszont más volt, mint amit szocialista kortársai annak tartottak. DERSI fejtegetéséből kiderül, hogy az egykorú polgári írókhoz képest mégis a legmesszebb jutott el, és hogy a magyar irodalom igazán értékes eszmeiformai hagyományait az ő védenecsei vitték tovább.

Sőt, végig tekintve a fejezeteken — amelyekben DERSI most már sorra veszi az *Est*-lapok egyes íróit és egész írócsoportját, részletesen elemezve kapcsolatukat MIKLÓS irodalmi rovataival, és amelyeket itt megközelítő részletességgel nem tudnánk bemutatni — önként adódik egy általánosítás, amelyet DERSI nem mond ki, és amely a magyar polgári sajtó egészére

érvényes: a magyar irodalom és a magyar sajtó viszonyában az egész kapitalista korszakban jellemző, hogy az író-munkatársak felette állnak az újságok politikai és gazdasági erkölcs szempontjából elfoglalt színvonalán. A magyar sajtótörténet jellemző paradoxona az ellentmondás a vállalatok kérélehetetlenül önző üzleti szempontjai és a lapok által foglalkoztatott írók erkölcsi-szellemi színvonala között. Ezért fontosabb irodalom és sajtó kölcsönös összefüggése nálunk, mint más kapitalista múltú vagy jelenű népeknél.

1922-ben, pontosan tíz évvel a *Huszadik Század* sajtóerkölsi vitája után, újabb irodalmi ankétot vezetnek a *Pesti Napló*-ban. Ezúttal az irodalom pangása a téma. A résztvevők DERSI szerint arra a megállapodásra jutnak, hogy kuleskérdés a sajtóban az irodalmi publikáció rangjának és jogainak visszaállítás. Persze, ez nem általánosítható: sajtó és irodalom *ilyen* szoros kapcsolata nem szükségszerű. (Némely nyugati államban egyes kivételes orgánumok függetlenségének biztosításával szeretnék a monopóliumok rongcsoló hatását megelőzni: *Le Monde*, *Times*.) De a magyar sajtó életében az irodalom becsületmentő szerepe mondhatni döntő történeti tényező.

Vázlatosan sem térhetünk ki már DERSI könyvének két utolsó fejezetére: SZENDREY Júlia rehabilitálására és a Baumgarten-díj körül MIKES által betöltött jelentőség-teljes szerep ismertetésére. Pedig legalább az utóbbi a *Magyar Könyvszemle* szorosán érdeklő kiadástörténeti témakört is érinti. És itt is sok új mondanivalója van.

Általában: DERSI alapos részletezése nem bőbeszédűség. Bár helyenkint talán túl részletesen időzik egy-két már közismert irodalomtörténeti emlék felidézésénél. (Pl. GELLÉRMÉL.) És igaz, hogy a minden árnyalat felderítésére irányuló törekvés okoz egyenetlenségeket: így az OSVÁT—MIKES ellentétet tárgyaló fejezet még egyszer visszakanyarodik MIKLÓS Andor irodalomfelfogásának kérdéséhez. Általában a MIKES—MIKLÓS ellentét néha epikusan eltúlzott angyal-ördög arányokat kap. Nem vont volna le a *Pesti Napló* nagy írójának tekintélyéből, ha még őszintebben tárja fel az ellentmondást a MIKLÓS ditirambikus nekrológjai és a későbbi visszaemlékezések kegyetlen — persze bizonyára igazságos — szókimondása között. Talán innen származik a fel nem oldott ellentét MIKLÓS teljesen értetlennek jellemzett irodalmi felfogása és más helyen (229. l.), anyagi érdekek felett elsikló „nosztalgiaja” között.

De inkább többet volnánk hajlandók kérni ettől a könyvtől — amely pedig fel-

vetett témájánál így is többet ad — mint kevesebbet. A legnagyobb magyar sajtó-tröszt teljes megértéséhez nem ártott volna a viszonylag kisebbeket is röviden bemutatni (LÉGRÁDY. Központi Sajtóvállalat). A MIKLÓS-tröszt helyett LÉGRÁDYÉknak író KOSZTOLÁNYI, mint ellentét, egy-maga érdekesen árnyalhatná az *Est*-lapok hatását az irodalmi életre.

Az alapos, szép monográfia megérdemelt volna egy teljes névmutatót. Nemcsak az adatok és eredmények könnyebb felhasználásához lett volna ez segítség, de olvasás közben is könnyítendő egy-egy bonyolultabb összefüggés visszakeresését.

DEZSÉNYI BÉLA

A cenzúra árnyékában. Válogatta, szerkesztette, előszóval és összekötő szöveggel ellátta MARKOVITS Györgyi és TÓBIÁS Áron. Budapest, 1966. Magvető. 796,1 l. Illusztr.

Könyvtáros-agyunk, filológus idegzetünk kezdetben csak fanyalogva percipiálja ezt a különös összetételű nagy könyvet. Szövegkiadás, történelmi forrásnak számító dokumentumok sokoldalú gyűjteménye, a HORTHY-rendszer sajtópolitikájának igényes válogatású okmánytára. De a tudományos érdeklődésű olvasó több rendszert szeretne benne. Például, hogy az „összekötő szövegek” (tipográfiailag vagy más módon) pontosabban váljanak el a dokumentumoktól (pl. 313—321. l.), hogy a vers faksimilék ne olvadjanak össze a nem reprodukcióban felvett eredeti szövegekkel (pl. 271. l. után), hogy egymást követő bírósági és rendőrségi iratokból ne közöljék kétszer vagy háromszor egymásután ugyanazokat a verses vagy prózai idézeteket, pláne, ha azok közismertek, hogy legyen pontosan megmondva, hol teljes a közölt dokumentum, hol kurtított. Idézni lehetett volna viszont az irodalmat, ahol egyes tényeknek, pereknek már irodalma van. Különösen, ha éppen a szerzők egyike írt róluk.

De ezzel ki is merítettük lelkiismeret dik-tálta kifogásainkat. Amit ezen túl mondhatunk, az csak dicséret, elismerés a szép anyag összehordásáért, egyszerű, minden hamis nagyképűségtől, meg túlméretezett s ezért fölösleges, „agitatív” törekvéstől mentes bemutatásáért. Még a filológus is el kell, hogy ismerje: *első* közlése ez egy soha még fel nem használt, értékben még fel nem becsült forráscsoporthoz. Nem kétséges, hogy a tudományos kutatás is sokáig fogja hasznát látni. És — emellett nem

ennek ellenére — magas feszültségű olvasókönyv is — az irodalom barátai — a kortörténet mélyebb ismeretére törekvő közönség és az ifjúság számára. Fáradság nélkül ismerteti meg velünk a letűnt kor-szak irodalmi életének sok rejtett rugóját, a gondolat, a szó kimondását kísérő veszélyeket, könyvkiadás, könyvkereskedelem haladó képviselőinek áldozatát. Emberi erkölcsöt, bátor kiállást, logikus szép és merész érvelést a megtámadott, írók mellett (l. VAJDA Ödön védőbeszéde!). Csak néhány száz dokumentumot ad a majd 800 oldalon — de ezek a legpatetikusabb pillanatok, a döntő fordulatokat ragadják meg és ezzel a kor egész légkörét érzéttetik. Minden kedvezőtlen legkört teremtetik, ami a sajtót korlátozza. Gondoltuk-e, ha MARKOVITS és TÓBIÁS nem hoznak rá adatot, hogy volt magyar cenzor, aki a cárt, a már tizenöt éve megdöntött cári rendszert védte magyar írók ellen!

Sok hasonlóan éles világot vető részletet idézhetnénk, a könyv három fő részéből — ezek elsője a jogi szövegeket, az intézkedések alapját, a második a pereket, tárgyalásokat, titkos és nyílt rendelkezéseket egyes írók, könyvek, lapok ellen, a harmadik maguknak az íróknak nyilatkozatait, tiltakozásait, visszaemlékezéseit fogja össze — adatok meglepő sokaságát. Könyvtáraink örvendetes szerepet játszanak a kevés örömet keltő helyzetekben: a Szabó Ervin (akkor Fővárosi) Könyvtár szabadon adja ki a marxista szerzők műveit (fiatal munkatársait ezért meg is róják), az Országos Széchényi Könyvtár viszont elzárkózik emigráns írók munkáinak ügyészégi eljáráshoz való rendelkezésre bocsátása elől.

De a legérdekesebb a könyv második részében PETŐFI híres versének, a *Dicsőséges nagyuraknak* a története. Nemcsak a csendőrök és a nyomozók, nemcsak a szegedi kir. törvényszék, de még egykorú újságírók sem tudják, hogy a parasztszönyök olyan verset dalolnak (és szenvednek üldözést érte), amelyet a legnagyobb magyar költő írt. Itt kivételesen helyeselni kell, hogy az összeállítók különböző aktákból több változatban közlik a vers átalakult szövegét. Igazuk van: itt fityelhető meg, hogyan jut el egy költői alkotás a nép érzelemvilágán át a folklorizálás határáig.

Még sok hasonló részletet idézhetnénk. A kiadó és a nyomda is méltónak bizonyult a feladathoz: nemcsak az növeli a könyv értékét, hogy sok ma már alig ismert folyóiratról és könyvről közöl képet, de papírja, tipográfiája bibliofil kiadvánnyá avatja. Kár, hogy sajtóhiba mégis akad!

D. B.

Csapodi Csaba: Állományvédelem módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárban és Régi-könyv Gyűjteményében, 1949-1964. Bp. 1965. (Akad. ny.) 48 p. 18 t.

Nyomatásban eddig még nem jelent meg olyan mű, amely ilyen tömören és hűen tükröznék állományvédelmi helyzetünket. Külön értéke a tanulmánynak, hogy a szerző nemcsak azt mutatja be, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattárban és Régi-könyv Gyűjteményében hogyan értek el eredményeket e téren az elmúlt 15 év alatt, hanem a bevezetőben azt is leírja, milyen volt és milyen ma általában a könyvtári állományvédelem hazánkban és a környező országokban.

A könyvtári állományvédelem valóban mostohagyermeké könyvügyünknek, ha azt a könyvtári munka egyéb területein elért jelentős és szép eredményekkel hasonlítjuk össze. Az állományvédelem valamennyi — nagyobb gyűjteménnyel rendelkező — könyvtárat érint, éppen ezért olyan sürgős intézkedésekre lenne szükség, amelyek országosan megoldanak ezt a fontos problémát.

A Magyar Tudományos Akadémia 1949. évi újjászervezésével gyökeres változás történt az Akadémiai Könyvtárban. A korszerű könyvtári szervezet kialakításán túlmenően, az anyagi erők megsokszorozásával megnyíltak a lehetőségek az Akadémiához méltó Kézirattár és Régi-könyv Gyűjtemény létrehozására. A program alapján megindult a gyűjtemény szervezetének, tároló és feldolgozó tevékenységének kialakítása. A gyűjteménynek ugyanis eddig nem volt sem önálló szervezeti egysége, sem megfelelő berendezése. Mindent teljeseen előlírni kellett elkezdeni, még hozzá olyan körülmények között, amikor az egész intézmény igen súlyos helyiséghiánnyal küzdött.

A helyiségek kialakításánál, a tárolóberendezések készítésénél már érvényesültek az állományvédelmi szempontok. A legértékesebb anyagok részére tűzbiztos és páncélajtóval ellátott külön termet létesítettek. A helyiségek kialakítása előtt azonban nem mérték fel kellően a gyűjteménybe kerülő meglévő és várható új gyarapodás anyagát. Ennek az lett a következménye, hogy ma már helyhiánnyal küzdenek. A teremkönyvtárnál jobb és korszerűbb megoldásra is lett volna lehetőség.

Az állományvédelmi munka — kötés, restaurálás, stb. — megindítása sem volt egyszerűbb a helyiségek, a tároló hely és a berendezés megteremtésénél, mivel a gyűjtemény anyaga még az ősnymtatványokat is beleértve aggasztóan rossz állapotban volt. Nagyrésze széteső kötetekből, föl-

hasadozott borításokból, félbetört fatáblákból állt. Sok esetben a fedőkarton is hiányzott. Legjobb esetben kötöző zsinog fogta össze az egységek részeit. Mindezen túlmenően igen nagy volt a restaurálásra váró kéziratok és könyvanyag. Tisztázatlanok voltak akkor még a restaurálás módjának általános szempontjai is. Nem volt megfelelő jogi szabályozás az állományvédelemre sem, bár ez a kérdés ma is várat magára. Ilyen körülmények között igen nehéz volt eldönteni, hogyan, melyik és milyen jellegű anyagrésszel induljon el az állományvédelmi munka.

A tanulmányból kitűnik, hogy merészen de eredményesen fogtak a kérdés megoldásához. Részletes adatok jelzik a kötések és a restaurálás mennyiségét és a felmerült költségeket az 1950—1963 közötti időszakban. Összesen: 2895 db kézirat javítását végezték el 144 200,— forintot költséggel. 364 ősnymtatvány és 312 antiqua kötésére és restaurálására: 326 500 forintot költöttek. Ez kéziratoknál: 49,81 forint, a könyvek kötésénél, ill. restaurálásánál: 482,99 forint egységárnak felel meg. Ez látszólag magasnak tűnik az utóbbinál, de figyelembe kell venni, hogy egyes esetekben a 100 munkaórát is meghaladta az egyes kötetekre és restaurálásra fordított munkaidő.

A régi kötések restaurálásánál igen helyesen az volt a cél, hogy lehetőség szerint mindent megőrizzenek a tudományos kutatás számára. Éppen ezért minden olyan kötést, kötetet meghagynak eredeti állapotában, amelyet javítással sikerült használhatóvá tenni.

A modern vászon és félvászon kötésű megoldásokat is alkalmazták. A régi és az új megoldások tehát egyaránt megtalálhatók a gyűjteményben. Ezzel is előbbre jutnak az évszázados lemaradás behozásához és a költségek csökkentéséhez.

Az új kötéseknel az elsőrendű szempont a kéziratok és könyvek megmentése és tartósítása volt, a gyűjtemény egészének messzemenő figyelembevételével. Ahol pl. fatáblára, vagy annak csak kiegészítésére volt szükség, ott azt alkalmazták. Helyesen nem törekedtek típuskötések kialakítására. Az elkészített új kötések azt bizonyítják, hogy a konzerválást végző iparművészeknek lehetőségük nyílt arra, hogy egyéni elképzeléseikkel is hozzájárulhassanak a gyűjtemény gazdagításához. Kár, hogy erre jelenleg nincs lehetőség, mivel most csak egy külső szakember végzi a restauráló munkát.

Az Akadémiai Könyvtárnak fokoznia kellene az állományvédelem terén elért eredményeket, fejlesztenie a különböző új megoldási módokat és technikai fel-

szereleket. Törekedjék arra, hogy minél előbb saját belső restauráló és konzerváló részlege legyen, különben nem tud lépést tartani a meglévő és a várható új beszerzésből származó feladatokkal.

A másfél évtizedes állományvédelmi munka eredményeinek, problémáinak feltárása, különféle megoldások és további célkitűzések leírása nagyon hasznos és tanulságos volt. Az eredmények jól mutatják annak lehetőségeit is, hogy a nagyobb gyűjteménnyel rendelkező könyvtáraink állományvédelmének megindítására milyen módon volna lehetőség. A megoldások során számtalan olyan részkérdésre is feleletet találhatunk a műben, amely felmerülhet a kötéseknel, tárolásnál, a kötések utókezelésénél, továbbá a sérült papír és pergamen javításánál stb. A szöveghez jól kapcsolódik a könyv képanyaga, amely eredetibbé és szemléletesebbé teszi az egyébként is gondosan, tudományos igényességgel összeállított munkát.

PODONYI ANDRÁS

Ekschmitt, Werner: Das Gedächtnis der Völker. Berlin, Safari-Verlag 1964, 446 l.

A népek emlékezete évezredek óta az írás segítségével működött. A különböző kultúrák az írás segítségével tudtul adták az utókornak, hogy hogyan éltek és mit alkottak a maguk korának emberei. És valóban az embernek az idővel folytatott küzdelme a legtöbb sikert mégis az írásban emlékezés felfedezése óta érte el. EKSCHMITT könyve ennek a sok évezredes próbálkozás- és siker sorozatnak a változásairól, eredményeiről és emlékeiről szól, egészen idősámításunk első évszázadáinak végéig. Igaz ugyan, hogy az írás és az írásos emlékek története ma már egy kis könyvtárra való irodalmat mondhat magának, éppen ezért minden újabb próbálkozás az előzmények felhasználásával készülő összefoglalások összefoglalásának, mindinkább jellegtelenné váló műfaji megoldása felé vezethet. A szerző minden bizonnyal még inkább tisztában volt ezzel a veszéllyel mint a témakörben valamennyire is járatos olvasója. A szokványosság, a dimenziótlan képeskönyvszerűség veszélyét azonban a hatalmas tájékozottságnak, jólismert, világosan szintetizált anyagban való mozgás biztonságával tudta elkerülni. A sikeres, jól informált alkotói munkának bizonyára évtizedes és kitűnően használható eredményeit foglalja össze ez a rendkívül jól olvasható, tudós és élvezetes könyv.

A népek emlékezésének legrégebb emlékei a Földközi tengeri kultúrák területéről

a *babiloniai és asszír* írásműveltség emlékanyagával azonosak. (14. – 30. l.) A sivatag homokjából BOTTA és LAYARD ásták ki ASSURBANIPAL könyvtárát. Az „oroszlánok szobájában” talált könyvtár hatalmas anyagával korábban el sem képzelhetően részletes képet adott, a mezopotámiai birodalom művelődési és jogi életéről. Ezt egészítette ki a Nippur-i templomkönyvtár, s a társadalmi gyakorlat szélesebb vonatkozásaira adott gazdag emlékanyagot a Mari-ban talált levéltár. ASSURBANIPAL birodalmában az íróanyag tudvalevőleg az agyagtábla volt, esetleg még fa és elefántcsont. A *jártaók országának* írásos emlékei (82. – 132. l.) a Nílus völgyének növényi termékeire, papiruszra íródtak, hieroglifákkal. Az egyiptomi írásos emlékek két gazdag tárházát mutatja be EKSCHMITT. Az „élet házában” találták meg a legnagyobb papirusz-könyvgyűjteményt, az Edfu-i templom mellett. Hozzá mint természetes társ, csatlakozik El-Amarna levéltára. A *Hethiták* (134. – 152. l.) mindössze néhány évtizede ismeretes magas kultúrájáról nem kevesebb mint tízezer agyagtábla tájékoztatta az utókor. Ugyanígy nagy számban, templomkönyvtár, palota- és magán levéltár emlékanyagával maradt meg a népek emlékezésében az *Ugarit-i* kultúra. (153 – 172. l.) *Kréta-szigete* már Európához és az antik Hellének világához tartozott. Mykene kultúrája (174 – 210. l.) sok problémát jelentett az archeológus számára és lényegében csak a régészeti munka eredményességével párhuzamosan sikerült a kréai írás rejtélyét is meglehetősen biztonsággal megfejteni. Az ábécé ahogyan azt mi értjük (mássalhangzókra és magánhangzókra használható jelek) a görögöknél jelenik meg először a *görög és római* könyv és könyvtár-kultúra tárgyalása (212 – 296. l.) – a sokat megírt téma hozza ezt magával – sok újat nem mond, de nem is igen mondhat. Az írásgyakorlat az antik társadalmat annyira átjárta, hogy az írás már nem csupán a könyvvel kapcsolatosan hordozta az emlékezést. Legalább akkora, ha nem jóval nagyobb volt a jelentősége azoknak a papirusz-daraboknak és tekereseknek, amelyek leveleket, szerződéseket, rendeleteket és irodalmi emlékeket is tartalmaztak. Teljesen a *használati írás* az antik korban hatalmas arányú gyakorlatának felel meg az, hogy EKSCHMITT külön tárgyalja a *papirusz-kutatásnak*, azaz az antik levél, akta és oklevél ismeretnek fejlődését és eredményeit (298 – 326.). Az utóbbi évtizedekben nagy feltűnést keltő és hosszantartó érdeklődés tárgyá volt a *Holt-tenger melletti sivatagi barlangokban véletlenül vagy módszeresen folyó*

tattt ásátások következtében előkerült tekintélyes írásanyag. Egy barlang levelekkel, szerződésekkel, rendeletekkel volt tele, mint ahogyan az a mediterrán kultúra világában — ahová a zsidóság is tartozott — másként nem is lehet. De előkerült egy szigorúan aszkétikus zsidó irányzatnak sivatagi kolostora és annak könyvtára is. Részben ószövegségi könyvek (IZAIÁS) szövegével részben pedig a szekta liturgikus szövegeivel. Nagyon érdekesen adja elő a szerző a leletek felfedezésének sok tekintetben még nem teljesen ismert történetét, és a leletek további sorsáról a feldolgozás jelenlegi állásáról is tájékoztat. (341—373.) Jóval kevésbé ismert az a Nag-Hamadiban előkerült igen tekintélyes mennyiségű görög nyelvű papirusz-lelet ami ezer nyomtatott oldal terjedelemben egy *gnosztikus*-keresztény irányzatnak a könyveit tartalmazza. Új apokrif evangéliumok kerültek elő illetőleg váltak most teljesebben ismertté, valamint az ókeresztények világ végét váró beállítottságát tükröző *Apokalipszisok* (374—402.). Egy külön fejezetben (403—418.) a *Codex Sinaiticus* igen régi és nagy értékű bibliai kéziratának felfedezését és feldolgozásának történetét mondja el a szerző.

Ez a rövid áttekintés is meggyőzhet bennünket arról, hogy a sok és kítűnően sikerült melléklettel kísért szöveg olyan komázttal tárgyalt eddig nem tapasztalt tájékozottsággal, aminél érdekesebb, művelődésünk története szempontjából jelentősebb aligha képzelhető el. Sok-sok év fáradsztó lankadatlan kritikai készséget és szellemi éberséget kívánó munkája, eredménye ez a könyv. S azt hisszük, hogy aki ezt a sok fáradsztó gyümölcsöként létrejött könyvet elolvassa, azzal az érzéssel teszi le kezéből, hogy a szerzőben és művében egy igen sok problémában eligazított, megbízható segítő társat talált.

MEZEY LÁSZLÓ

Beitragé zur Inkunabelkunde. 3. Folge 1.

Im Auftrage der Deutschen Staatsbibliothek zu Berlin hrsg. v. Hans Lülfing u. Ursula Altmann. Berlin, 1965, Akademie Verlag. VIII, 119 l., 14 t.

Nem lenne könnyű összehasonlítani tenni az ónyomatványkutatás háború előtti és mai jelentősége, feltételei, lehetőségei között. A háború — éppen a kutatás németországi központjában — felmérhetetlen és részben helyrehozhatatlan károkat okozott. A *Gesamtkatalog* alapítói, a régi nagy nevek közül ma már csak elvétve találkozzunk némelyikkel; az új generációt

elárasztják a ma feladatai, s aligha van könyvtár, mely erősít e területre összpontosíthatná. Am az utóbbi évtizedekben jelentékenyen bővült azoknak az országoknak a köre, melyek képesek arra, hogy megteremtsek a feltételeket e tudományág számára (elég e tekintetben a szocialista országokra, hazánkra utalni), szerte a világon növekedett a tudományos nagy-könyvtárak száma, s míg a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* munkálatai annak idején nagyjában — egészében Németországban folytak, az ónyomatványkutatás azóta nemzetközi méretű tevékenységgé vált. Sorra jelennek meg az egy — egy könyvtár, egy — egy ország inkunabulum — állományát feltáró katalógusok, melyek nemcsak a térfépezett terület határait szélesítik, hanem mind újabb és újabb kérdéseket is vetnek fel. Ha századunk elején a Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts szükségesnek látta, hogy a munka közben felmerülő problémák tisztázása érdekében nemzetközi fórumot hozzon létre, e vállalkozást ma még nagyobb jelentőségűnek kell tartanunk. A GW munkálatai lassacskán túl, de előrehaladnak, s a hatalmas vállalkozás befejezése, továbbfejlesztése, az új s már nem egy szűk körből származó eredmények hasznosítása másképp nem biztosítható. Nem kell tehát bizonygatni, milyen fontos szerepre vállalkozott a csaknem harminc éves kényszerű szünet után ismét megjelent *Beitragé zur Inkunabelkunde* (a Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke után most a berlini Staatsbibliothek gondozásában), amikor alkalmakként kikerült írűzeteiben helyt ad a világnyelveken írt cikkeknek, s ezáltal lehetővé teszi, hogy az eddig csak esetlegesen összehangolt kutatások közös nevezőre jussanak.

Horst KUNZE, a Staatsbibliothek főigazgatója a most induló harmadik folyam elű rövid bevezetőjében néhány gondlattal megvilágítja azt a helyet, amit az ónyomatványkutatás ma betölthet, majd a szerkesztők ismertetik célkitűzéseiket, s ezután következik 11 kisebb-nagyobb tanulmány német, szovjet, magyar, holland, amerikai, dán, angol könyvtárosok tollából. A szerkesztő — igen helyesen — meglehetősen tágan értelmezi az ónyomatványkutatás fogalmát: a GW-hez fűződő kiegészítések, helyesbítések mellett, újonnan felbukkant kiadványok, variánsok és példányok ismertetésén túl alkalmat nyújt nyomda-, könyv- és irodalomtörténeti vonatkozások tárgyalására is.

A legnagyobb lélegzetű tanulmány BORSÁ Gedeon tollából való, aki számos forrásértékű dokumentum segítségével a

bécsi tipográfia első időszakába vezet el bennünket. Ursula ALTMANN a magyarországi születésű Mikuláš Štetina BAKALÁR pilzeni ősnymodász munkásságát tekinti át a GW megjelent kötetei és kéziratos anyaga alapján. Gottfried LANGER az „ősnymotványvariáns” problémáját vizsgálja. Friedmar GEISLER a Johannes DE CAPUA fordításában elterjedt *Directorium vitae humanae* kiadásáról, változatairól és kétszáznál több tudomására jutott példányáról ad roppant gazdag apparátus segítségével igényes összefoglalást. (Magyar vonatkozású a gyulafehérvári példány.)

A többi szerző részletkérdésekkel foglalkozik. Az ismertetett nyomtatványok körét bővíti Frederick R. GOFF a washingtoni Kongresszusi Könyvtár néhány efemer kiadványával; Fritz JUNKE egy könyvtáblából kiáztatott 1487-es magdeburgi almanachot ír le. Eduard STRÜBING számunkra különösen érdekes nyomtatványnak, a magyar vonatkozású *Dracole Waidának* Nürnbergben Marx AYRER által 1488-ban nyomtatott kiadásáról tudósít. Lotte és Wytze HELLINGA mintegy 60, CAMPBELL-nél nem található holland ősnymotvatványt ír le részben a GW kéziratos anyaga alapján, részben még azt is kiegészítve (Közöttük XXI. JÁNOS pápa: *Summulae logicales*, Zwolle, Johannes de Vollenhoe, 1479. Az OSZK példánya.) Dennis E. RHODES viszont Petrus FELT-RUS *Prohemii Auerrois in libros phisicorum Aristotelis expositio* c. munkáját, melyet a korábbi irodalom Mathias MORAVUS termékének vélt s az 1480-as évek legelejére datált, biztos okfejtéssel zárja ki a 15. század nyomtatványai közül. Vladimir LUBLINSZKIJ a leningrádi Szaltükov-Sesedrin Könyvtárnak egy, a háborúban éppen csak hogy megmenekült kötetéről szól, melynek táblájából a 35 soros *Biblia* egy töredéke került elő. Cikkének másik részében azokra a könyv- és könyvtártörténeti érdekű adalékokra hívja fel a figyelmet, melyek Francesco Mario GRAPALDI (1464–1515) *De partibus aedium* c. kötetében található. Erik DAHL a kopenhágai Királyi Könyvtár néhány nyomdászattörténeti kuriózumáról (korrekturaívek stb.) számol be.

E szűkszavú ismertetésből is kitetszik, hogy a kiadvány első füzeté megfelel kitűzött céljainak; saját körén belül tág keretek között mozog, s ezért nemcsak a székebb értelemben vett szakemberek, hanem a könyvkultúra, az irodalom- és művelődéstörténet kutatói számára sem lesz érdektelen.

Az évtizedek óta alvó orgánum felélesztésével a kiadók nyilván azt a meggyő-

ződésüket akarták kifejezésre juttatni, hogy az inkunábulumokkal való foglalkozás nem sikkadt el a könyvtárak ezer más tennivalója között, s a háborús veszteségek után immár megérték a feltételek arra, hogy ismét elfoglalja helyét a nemzetközi méretekben művelt tudományok sorában. Ami a dolog lényegét illeti, kiadványuk igazolja is ezt. Feltűnő azonban, hogy a nemzetközi szerzőgárda nem tesz utalást arra, hogy a könyvtári munkamajd' minden ágát forradalmasító technikai és szemléletbeli fejlődés, mely az utolsó évtizedek legjellemzőbb jegye volt, az ősnymotványkutatók műhelyét is gazdagítaná. A legújabb irodalom eredményeinek bőséges kiaknázásától eltekintve semmi sincs a kötetben, amit 30 évvel ezelőtt meg ne írhattak volna. E tudományág művelése — úgy látszik — ma is a régi módszerekkel folyik, s nem merünk vállalkozni annak eldöntésére, vajon ez a tény az elődöket dicséri-e, vagy az utódokat rója meg.

KULCSÁR PÉTER.

Rocznik Biblioteki Narodowej. (—The National Library year-book.) I. Redaktor Witold Stankiewicz. Warszawa, 1965. Biblioteka Narodowa 463, 11 l.

A varsói Nemzeti Könyvtár első évkönyve nemcsak kiállításával és terjedelmével, hanem témagazdagságával s az egyes cikkek feldolgozásai módjával is méltón tükrözi a Lengyelország legnagyobb könyvtárában folyó munkákat. A történeti jellegű tanulmányok nem nyomják el a könyvtári gyakorlat kérdéseivel foglalkozó cikkeket.

ZAWADZKI, K.: *Folyóiratgyűjtemények a lengyel könyvtárakban* c. tanulmányában a lengyel folyóiratok hiányaival s azok kiegészítésének lehetőségeivel foglalkozik. Mivel a világháború alatt igen sok lengyelországi könyvtár elpusztult, az állománykiegészítés legfőbb módja számukra, a duplumeserén kívül, a hiányzó számok és évfolyamok mikrofilmre vétele. A Nemzeti Könyvtár 1951 óta már hatszáz periodikát vett filmszalagra a legrégebb időktől a XX. századig. Ki akarják ezt terjeszteni a ma már csak külföldön található lengyel folyóiratokra is. Céljuk, hogy a teljes lengyel periodika állományt mikrofilmen egybegyűjtsék.

A népkönyvtárakkal több cikk is foglalkozik. JAKÓBCZIK, W. a század körüli helyzetről ír. A nemzeti elnyomás és germanizálás idején ezek a könyvtárak nagy szerepet játszottak a tömegek haza-

fias öntudatának ébrentartásában s a lengyel nyelv és kultúra terjesztésében. A mai falusi könyvtárak szervezetét, problémáit, könyvvállományának összetételét MAY, J., valamint WOŁOSZ, J. vizsgálja.

WYSOCKI, A. a tudományos tájékoztató szolgálat néhány problémáját fejtegeti. A különböző országok tudományos tájékoztató szolgálatai rendszereinek ismertetése után a tudományos munkatársak felelősségének fontosságát hangsúlyozza. Végül tárgyalja azokat az eszközöket, melyekkel megszüntethető a hasznavehetetlen kiadványok áradata.

DZIADKIEWICZOWA B. a tudományos tájékoztató szolgálata helyzetét és gátló tényezőit vizsgálja. Sorra veszi ezeket a módszerbeli megalapozatlanságtól kezdve a szervezési, személyi elégtelenségen keresztül a különböző technikai és anyagi hiányokig.

A könyvtár dokumentálással is foglalkozik. A zenei élet dokumentációján s a színházi fényképek dokumentáló szerepén kívül a Tudományos-Technikai és Gazdasági Dokumentációs Központ aktuális feladatairól kapunk híreket.

PRZECLAWSKA A. az olvasás és a közönség kapcsolatát vizsgálta. Az olvasás problémája lényeges új kutatási terület a társadalmi és kulturális forradalom országában. Ezt a kérdést KRASNIEWSKA K. a gyakorlatban tanulmányozta s megfigyelte a varsói ruhagyári munkások olvasmányait.

Az évkönyv történeti részében a Czytelnik Kiadó múltján kívül (STEKIERSKI, S.), két folyóirattörténeti cikket (RUDNICKA, J., KOCÓWNA, B.) találunk. Majd az első lengyel nyomtatott könyvről (KAPELUSZ, H.), az első varsói nyilvános könyvtárról (KUPŚC, B. S.), a varsói városi nyomdáról (LECH, M. J.) kapunk értékes adalékokat.

OLSZEWSKA, H. és ROGOZIŃSKA, W. a külföldi polonikák bibliográfiájának munkálatairól számolnak be. A Nemzeti Könyvtárban 1901-től 1963-ig 70 000 címléírást gyűjtöttek a polonika kartotékokba különböző külföldi bibliográfiák és eredeti könyvek alapján. Az 1939–1955 közti anyagot 1965-ben adták nyomdába, az 1956-os és későbbi évek anyagát évkönyvként fogják kiadni, az 1901–1939 közti anyagot pedig később publikálják. Az utóbbi évek külföldön megjelent polonikáiról számszerű adatokat is közölnek. Érdeemes megjegyezni, hogy 1956–1959 között Magyarországon 22 népszerű tudományos és publicisztikai mű jelent meg Lengyelországról, ezeken kívül 9 könyvet lengyel szerzőktől, a lengyel klasszikusoktól 12-t, mai íróktól pedig 19-et fordítottak le.

Az utolsó részben több igen részletes könyv- és folyóiratismertetés található. Az egyes cikkek után angol nyelvű tartalmi összefoglalások, továbbá öt nyelvű tartalommutatók egészítik ki a kötetet. A Nemzeti Könyvtár érdekes problémákat felvető és adatokban gazdag évkönyvének folytatását érdeklődéssel várjuk.

IZSÉPY EDIT

Rauc, Günter: Im Dienste der Wahrheit. Ein Beitrag zur Pressepolitik der sowjetischen Besatzungsmacht 1945—1949. Leipzig 1966, Karl-Marx-Universität. Fakultät für Journalistik, 212 l.

A Marx Károly-egyetem zszurnalisztikai fakultásán folyó két évtizedes élénk tevékenységről tanúskodik és ugyanakkor a maga meghatározott területén éppen e tevékenység egyik ágát foglalja össze ez a sajtótudományi doktori értekezésből könyvvé fejlesztett alapvetés a Német Demokratikus Köztársaság sajtójának érlelési korszakáról. Két főrészében — a szovjet megszállási politika általános jellemzése után — a hivatalos sajtópolitikai rendelkezéseket és intézkedéseket tárgyalja egyfelől, a szovjet hadsereg által a német lakosság számára indított napilap, a *Tägliche Rundschau* történetét másfelől.

A potsdami egyezmények határozmányainak alkalmazása a sajtó területén egy egész korszakra rányomta bélyegét, az egyezményhez hűségesen ragaszkodó szovjet intézkedések hatására az NDK-ban kialakult demokratikus német sajtó és a nyugatnémetországi ún. „Lizenzpresse” és annak leszármazottai a zszurnalisztika két ellentétes típusát valósítják meg: rövid látszat-változás után határozott visszakanyarodást a háború előtti formákhoz nyugaton, egy újfajta újságyszerkesztés és újságírás következetes megvalósulását a szocialista német államban. A kérdés fontosságát ékesszólóan bizonyítja RAUC által idézett önéletrajzában a hányatott szerepű, Budapestről származott újságíró és író, BÉKESSY János, aki Hans HABE álnéven 1945-től az amerikai megszállási övezetben indított *Neue Zeitung* szerkesztője volt. HABE szerint munkájában több ízben maga EISENHOWER tábornok adott direktívákat; mind ő, mind a másik két nyugati övezet megszállásának irányítói éberem őrködtek az új életet kezdeni vágyó német sajtó „nyugati jellege” fölött.

Részben éppen ezért tekinti feladatát RAUC polemikusnak, eszmetisztázónak. Forrásai a szovjet katonai adminisztráció sajtóvonatkozású rendelkezései, másrészt

a *Tägliche Rundschau* évfolyamai. Magának a lapnak a szerkesztését és kiadását, illetőleg, annak szovjet és német munkatársai nyújtottak értékes felvilágosításokat. Végül a megszállás idejének kommunista aktivistáitól származó feljegyzésekre és visszaemlékezésekre támaszkodik a szerző. A nyugatnémet feldolgozások inkább cáfolásra, mint felhasználásra szolgáló adatokat nyújtottak.

A NDK területén meginduló sajtótevékenység alapvető jogforrása a németországi szovjet katonai igazgatás vezetőjének 2. sz. rendelete 1945 január 10-től, amely a demokratikus-antifasiszta pártok és tömegszervezetek működését engedélyezte olyan időben, amikor a nyugati megszállási övezetekben még minden politikai tevékenység büntetendő cselekménynek számított. A pártok és szervezetek lapalapításra is kaptak engedélyt. Ez tette lehetővé még a potsdami konferencia előtt a *Tägliche Rundschau*-n kívül három további napilap megindítását. Az ún. „licenc”-eknél, amelyeket a nyugati zónákban kizárólag egyéneknek adtak meg, a szovjet megszálló erők kezdetétől fogva azt tartották szem-előtt, hogy a sajtó minden monopolista érdekeltségtől független maradjon. Az engedélyeket ezért pártok és szervezetek nyerték el.

A marxizmus-leninizmus szellemében a szovjet sajtópolitika Németországban is a sajtószabadság anyagi feltételeinek biztosítását helyezte előtérbe. RAUE részletesen ismerteti azt a segítséget, amelyben szovjet részről a német antifasiszta sajtó részült. Németország leverése után a cenzura fokozatosan megszűnt, az 1947. ápr. 17-i 90. sz. parancs szabályozta a kiadók feladatát.

Külön gondját képezte a szovjet hatóságoknak a német sajtó hirannyal való ellátása. A felszabadulás után alakult szovjet hírtügnökség (SNB) helyére 1946. október 5-én az Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst (ADN) lépett, amely 1953-tól kezdve az NDK állami hírszolgálati szerve.

A dolgozat második főrésze a *Tägliche Rundschau* története. A lap története a fogolytáborok és az ellenállás antifasiszta szervezkedéséig nyúlik vissza. Programját a leninista újságírás normái szerint alakították ki. A haladó német sajtó – állapítja meg RAUE – ugyanolyan problémák előtt állt 1945-ben, mint a bolsevikok sajtója 1917-ben.

Az újság öt évfolyamát tematikusan elemzi három fő problémakör köré csoportosítva, a német–szovjet barátság, az aktivisták mozgalmának támogatása és szervezése, végül a kulturális–szellemi

megújulás szolgálata. A szerkesztés jellemzőjeként kiemeli a tömegekkel való állandó kapcsolat kiépítését és fenntartását – elsősorban a munkáslevelezők széles gárdájának megszervezésével – valamint német és szovjet munkatársak állandó termékeny együttműködését. A szerkesztőség számban egyre növekvő német része a lap nevelő és átnevelő munkájának is fokmérője volt.

Munkája sajtótörténeti eredményeit és elvi tanulságait RAUE tömören foglalmazott zárófejezetben foglalja össze. Ehhez csatlakozik a többoldalas bibliográfia, amely a könyv- és tanulmányanyag mellett a hozzáférhetően kiadott hivatalos dokumentumokra is kiterjed és mindenesztől egy egész korszak tanulmányozásának hosszú időre szóló segédlete marad.

D. B.

Sailer, Anton: Das Plakat. Geschichte, Stil und gezielter Einsatz eines unentbehrlichen Werbemittels. München, 1965, 207 l.

Kevés idővel ezelőtt ismertettük ezen a helyen a német plakát történetének legújabb feldolgozását (Hellmut RADMACHER: *Das deutsche Plakat von den Anfängen bis zur Gegenwart.*) A most megjelent új plakát-könyv nem történeti mű – bár bevezetőjében a művészi plakát fejlődéséről is közöl néhány tanulságos részletet – hanem segítő kézikönyv a falragasz hírverő hatásával élő vállalkozók, üzletemberek számára. A plakát hatásának, figyelemkeltő, elhatározásra hívó szerepének titkait vizsgálja és közli. Ilyen szempont vezeti a grafikai művészet technikájának rövid ismertetésében is: mindig szakszerű, de a szakmai tudnivalót a szakmán kívüliek igényéhez alkalmazva egyszerűsíti. Így is van sok olyan mondanivalója, ami a nyomda- és könyvművészet, a nyomdai termelés legmodernebb útjait, kísérleteit teszi világosabbá. És a könyv a maga egészében egyetlen ki nem mondott központi tendenciájáról árulkodik: a gazdasági verseny tényezőjéből igazán művészi fokra akarja segíteni, illetve a már elért magasságban megtartani a falragasz-kultúrát. Tanácsainak, útmutatásainak az az értelme, hogy a közönségszervezés, a reklámozás sikere is a plakát belső értékétől, művészi rangjától függ. Ezt a művészi rangot különben messzemenően védi a német grafikusok szervezete is, amely a plakát-megbízások kiadására, a versenypályázatokra s egyéb részletekre pontos és szigorúan betartott szabályzatokat készített.

De a művészi, az eszmei célt legjobban szolgálja a könyv gazdag bőkezűséggel válogatott, túlnyomóan színes illusztrációs anyaga, a mai művészi plakát kiemelkedő értékeinek tarka tárlata. A régi mesterek — CHÉRET, TOULOUSE-LAUTREC s mások — neve mellett a most élő német, svájci, finn, lengyel, szovjet művészek által készített reklámképek reprodukcióinak ez a hol művészi érték, hol a témák, típusok, történelmi fordulók, hol a kidolgozás, a kivitel műszaki módozatai szerint válogatott sorozata könnyen kezelhető tájékoztatást ad a szakember kezébe. Érdekes összehasonlításra is szolgáltat alkalmat. Megtudjuk például, hogy a plakátok művészi tekintélyét legszorosabban a svájciak óvják, mégpedig hatósági, hivatalos pártfogás útján is, hogy a sok vitatható megoldást hozó moziplakát ma egyedülálló mesterei a lengyelek, hogy miképpen használható fel és alakítja a saját céljaira a modern plakát - grafika a fotográfiát, hogy a plakát méretét, de szövegének terjedelmét is mennyire befolyásolja, hogy ma már a gyorsan elsuhanó gépköcsi utasaira is tekintettel kell lennie. Megtudjuk, hogy a művészi reklámbrázolások, különösen a kisebb méretű plakátok gyűjtése rendkívüli módon elterjedt.

SAILER kézikönyvét tehát nem csak a kereskedő vagy a hirdetési szakember, de a grafikus, a nyomdász és a bibliofil is örömmel fogja forgatni.

D. B.

II. Biennale Exlibrisu Wspólczesnego. Katalog Malbork 1965, Muzeum Zamkowe W Malborku. 42 l., 136 t.

Valószínű, hogy a velencei biennále, a luganoi grafikai biennále s a többi, nagy képzőművészeti seregszemle adta az ötletet a lengyeleknek, hogy 1963-ban Malbork csodálatos szépségű kastélymúzeumában megrendezzék — először a világon — az I. Nemzetközi Ex libris Biennalét. A lengyeleket a biennále megrendezésére ex libris-kultúrájuk nemes hagyományai, mai ex librisművészeik nagy száma predesztinálta. A kiállításon csak meghívott művészek vehettek részt és a jó szervezés, a zsűri magas mércéje következtében a biennále nagy sikert aratott. A kiállítás művészi kivitelű katalógusa átfogó képet adott napjaink ex libris művészetéről.

Az 1965. júniusában megrendezett II. Nemzetközi Ex libris Biennale ugyancsak Malborkban talált otthont. E kiállítás az I. Biennále komoly sikeréhez viszonyítva

is nagyot lépett előre. Az ex libris mellett szóhoz jutott a kisgrafika is és a kiállító művészek száma is megszorodott. A japán művészek részvétele még jobban kiterjesztette a határokat. Mi, magyarok most vettünk először részt a biennalén és három meghívott művésztünk (FERY Antal, GÁL Ferenc, NAGY Arisztid) igen jó benyomást keltett. Ugyancsak először vettek részt a seregszemlén a szovjet ex librisművészek is.

Húsz japán művész mellett negyvenhét európai művész mutatkozott be a kiállításon. Számszerűleg ez évben is a lengyelek vezettek, Jerzy BANDURA fehér rajzi fametszetei a klasszikus hagyományok és a modern törekvések ötvözetei. Czeslaw BOROWCZYK sokaróú művész, ereje a tömör képi megfogalmazásban rejlik. Andrzej BORTOWSKI réztechnikájú lapjait JAKUBOWSKI ex librisi mellett előnyösen ismerik az egész világon. Zbigniew DOLATOWSKI legújabb lapjai is kimeríthetetlen ötletgazdagságról és fölüényes technikai felkészültségről tesznek tanúságot. Henryk FAILHAUERT expresszionista látásmódja sem teszi avulttá; magas igényű vonalkultúrát képvisel. Stefania DRETLERFLIN hol a régi fametszetű szentképek primitív hangulatát idézi, hol az absztrakcióval kacérkodik. Józef GIELNIAK ex librisi meghaladott stílusirányzatot képviselnek. Kár volt lefújni róluk a port. Antoni GOLEBNIAC lapjain a betű éppen olyan központi szerepet kap, mint a kép s a kettő harmóniája maradandó élményt nyújt. Wojciech JAKUBOWSKI — akár csak az első biennalén — a kiállítás legeredetibb egyénisége; varázslatos metszőtechnikája, japánosan finom képszerkesztésmódja, a hajszálfinom vonalakat művészi rendbe simító gondolati mélysége olyan grafikus erények, amelyekről csak felsőfokban lehet beszélni. Jerzy JARNUSZKIEWICZ görög vázarajzokra emlékeztető fametszetei igen erős művészegéniséget állítanak elénk. Zbigniew KAJA cinkotípiái szokványos ex librisek. Alina KALCZYNSKA már egyénibb hangú művész, de a tömörség erejét még nem ismeri. Jan KRUSZYNSKI gazdag ex libristermészt gyakran építi növényi motívumokra; egyébként mind mondanivalójában, mind lágy kontúrú formanyelvében lírikus alkatú művészként jelentkezik. Adam MŁODZIANOWSKI zaklatott ritmusú, új formanyelvet kereső fametszetei a nemes értelemben vett konzervativizmus iskolapédái. Józef SZUSZKIEWICZ egyszerűségében is erős, zsúfoltságában is világos, nyugtalanságában is harmonikus művész. Andrzej SZELES új név a lengyel ex librisgrafikában. Egyéni stílusú lapjait szaggatott vonalritmus és

feszülő dinamika jellemzik. Jerzy NAPIERAC nagyszerű ötleteivel a technikai kivitel nincs mindig arányban. Stanislaw SZYMANSKI fametszetei a tollrajzok hatását keltik. Konstanty M. SOPOCKO kis méreteken belül is sokat mondó, gazdag fantáziával dolgozó művész. Stanislaw ROLICZ a linometszet modern hangszerelésű művésze. Bronislaw Józef TOMECKI festőiségre törekvő, egyéni látású alkotó. Krystyna WRÓBLEWSKA ex libriseiben a gyengéd női lélek finomsága férfias kifejezőerővel párosul. Zygmunt WASNIEWSKI lapjainak mesészerű báj, a fanyar humor és az egyéni metszőtechnika az erőssége. A 47 európai kiállító művész közül 24 a lengyel. Az olaszok közül Lorenzo ALESSANDRI, Maria Elisa LEBORONI és Tranquillo MARANGONI szerepelnek. Nem jártak jobban a belgák sem, sem a hollandok. GAUDAEN (Belgium) sokkal nagyobb művész sem hogy ki lehetett volna hagyni; a belga grafika töretlen felfelé ívelését SEVERIN mellett elsősorban ő biztosítja. Lou STRIK (Hollandia) minden értéke mellett is kevés ahhoz, hogy a szintén kitűnő holland ex librisművészetet egyedül képviselje. A franciákat két ex librisművész reprezentálja s ez meg is felel az erőviszonyoknak. Albert CAMI klasszikusan kimért és hideg szépségű lapjai, Jocelyn MERCIER könynyed kézzre valló könyvjegyei a francia ex librisművészet mai maximális teljesítményét nyújtják. Toni HOFER változatlanul méltóan képviseli Ausztriát. Lapjai egyre oldottabbak, egyre több bennük a játékoság és az egyéni ötlet. A két Németország vegyesen vonulat fel régi és új neveket. Hermann HUFFERT a német FERY Antal: népművészetbe gyökerező lapjai bővérű humort nyújtanak. Herbert OTT most van felszabadulóban édesapja, Norbert OTT hatás alól; exlibrisei nyersebb megmunkálásuk ellenére is kifejezők és művésziek. Heinz OLBRICH seriográfiái festői hatásokra törekszenek s témái erős érzelmi felhőtöttségről vallanak. A szovjet ex librisművészek először vesznek részt a malborki biennalén, még hozzá legtehetségesebb ex librisművészeikkel. Vagyim FROLOV fiatal kora ellenére is komoly ex librigrafikus műltra tekintet vissza. Tösgyökeres oroszága nem a külsőségekben és a témában, hanem a realista szépséglátás kifinomult megvalósításában nyilvánul meg. Jevgenyij GORJAKOVSKIJ klasszicista művész: a fekete és a fehér éles elhatárolásával, statikus nyugalmával, mértéktartó kompozícióival erős élményt ad. Konstantin KOZLOVSKIJ az illusztráció felől közelíti meg az exlibrist s így lapjaiban kevés a drámai erő, de annál több a elbeszélő és a lírai elem.

Peteris UPITIS a lett kisgrafika legjobb hagyományait fejlesztí tovább s ha konzervatívizmus feloldódik, csakhamar a legjobbak közé kerülhet. Míves technikája ötletgazdagsága erre enged következtetni.

Három meghívott művészüket nem kell bemutatni a magyar közönségnek. FERY Antal kiállított lapjain ismét a népművészeti motívumok domináltak; kár, hogy a katalógus reprodukciói finomságukat nem tudták visszaadni. GÁL Ferenc a rézmetszés kivételes képességű művésze, csak hangszerelését kell modernre váltania. NAGY Arisztid urgásszerű fejlődése még barátainak is meglepetést okozott.

A hűsz japán művész részvétele a fametszés ősi hazájának üzenetét hozta el Európának. Színes fametszeteiken az ősi japán stílus és a modern európai stílustörekvések keverednek a változatok olyan bőségevel, a színek olyan tobzó kavargásával, hogy a kiállítás legnagyobb meglepetése nevükhöz fűződik. Keleti szépséglátásuk még az absztrakt lapokat is emberközeliségbe hozzák.

A kiállítás katalógusa — gyengébb papírja miatt — sajnos nem éri el az I. Biennale katalógusának a színvonalát. Maga az illusztrációs anyag azonban olyan gazdag, hogy a kis kötetet méltán nevezhetjük a mai ex librisművészet reprezentatív képeskönyvének.

GALAMBOS FERENC

Dressler, Irmgard: Kinderbibliotheksarbeit in der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1965. Deutscher Bibliotheksverband. 63 l.

1964 végén az NDK közművelési könyvtáraiban összesen 3 980 millió kötetre terjedt a gyermekeknek szánt irodalom. Ez ezen könyvtárak teljes állományának 25%-át jelenti.

Ez magyarázza meg a gyermekkönyvtárak páratlan kulturális, nevelési és politikai jelentőségét a szocialista Németországban. Ezért érdemel figyelmet az előttünk fekvő brosúra, amelyből a felszabadulás utáni könyvtárügy történetének a kutatója is értékesíthet néhány fontos adatot. Az 1945 előtti időszakban összesen 8 gyermek- és ifjúsági könyvtár volt ezen a területen. A fellendülés kezdetét egy 1950 február 6-án kibocsátott törvény jelentette, amely az NDK felépítésében megjelölte az ifjúság szerepét és irányvonalat adott a fiatalok tanügyi, hivatási, sport és üdülési lehetőségeinek fejlesztéséhez. A törvény nemcsak a gyermek- és ifjúsági könyvkiadás fejlesztését illetően

adott határozott rendelkezéseket, de az iskolai könyvtárak és a nyilvános könyvtárak ifjúsági részlegeinek fejlesztéséhez is. Ifjúsági mintakönyvtárak létesültek, elméleti konferenciákon vitatták meg a feladatokat és gyermekek könyvvél való ellátása terén.

A gyermekekkel folytatott könyvtári munkát jelenleg az 1964. május 4-i ifjúsági törvény szabályozza, valamint az egységes szocialista nevelésügyről hozott 1965. február 25-i törvény.

— LA

BIBLIOGRÁFIÁK

Katalóg slovákumových kníh Knížnice Matice slovenskej do roku 1918. (A Matica Slovenská könyvtára slovákumjainak katalógusa az 1918. évig.) Martin, Matica, 1964. I.: A-J. 504 l., II.: K-P. 505—1019 l., III.: Q-Z, 1020—1644 l.

A Slovenská Matica könyvtárosai hatalmas munka eredményeképpen állították össze — a katalógus cédulái alapján — azoknak a kiadványoknak a jegyzékét, amelyeket „szlovákum”-nak minősítettek könyvtárak anyagából, s amelyek a legrégibb időktől kezdve 1918-ig kerültek kiadásra. A régi s az új cédulakatalógus adatainak egységesítése, a különböző korokban kiadott latin, szlovák, cseh, német, magyar stb.; nyelvű könyvek eredeti helyesírásának tiszteletben tartása mellett egy bizonyos egységes írásmód kialakítása, a szerzők nevéből, a címnek a mű tárgyára utaló szavából, illetőleg a műben szereplő személy nevéből kialakított címszavak megalkotása, végül pedig a kronológia s a kiadás helye szerint összeállított kétféle regiszter arról tanúskodik, hogy a modern tudomány legmagasabb követelményeinek is megfelelő munkáról van szó, amelyet mindenki haszonnal forgathat, akinek a benne foglalt nyomtatványok az érdeklődési körébe tartoznak.

Könyvtárosainkat és társadalomtudományokkal foglalkozó kutatóinkat e kiadvánnyal kapcsolatban az is érdekli, hogy mit neveznek a könyv összeállítói „szlovákum”-nak. Ezt az előző így határozza meg: „szlovákum” minden olyan nyomtatvány, amely a) szlovák nyelven jelent meg a világ bármelyik részén, b) a mai Szlovákia területén került kiadásra bármely nyelven, c) szlovák író más nyelven írt műve, vagy a szlovákokról szóló mű. Keletközép-Európa területén indokoltnak tartjuk a nemzeti, illetőleg a nemzetre vonatkozó művek körének ilyen értelmű kiszélesítését, hiszen a „hungarikákkal” — mutatis mutandis — nekünk is hasonló gondjaink vannak. A „szlovákum”-ok bemutatott meghatározásához az előző szerzői még azt is hozzáteszik, hogy régeb-

ben még a magyarországi tankönyveket, hivatalos rendeleteket s azokat a könyveket is ide számították, amelyekben bármilyen csekély megjegyzés is van Szlovákiáról. Ezúttal ez utóbbiak felvételétől eltekintettek, mert az rendkívül aprólékos munkát igényelt volna.

Annak, hogy a szerzők ily nagy területről származó anyagot foglaltak össze a „szlovákum” fogalmában, a mi szempontunkból sem elhanyagolható következménye van. A kiadvány a többi érdekelt nemzet kutatói számára is fontos. A kronológiai mutató szerint a Matica könyvtárában fellelhető legrégebb „szlovákum” 1493-ban jelent meg. Ezt a bibliográfiát tehát számos magyar szakembernek is érdemes kézbe vennie.

Használhatóságát mindössze az teszi nehezkessé, hogy összeállítói a bemutatott hármas szempont alapján „szlovákum”-nak minősített kiadványokat nem csoportként közlik, hanem betűrendben, mechanikus egymásutánban sorolják fel. Ennek az az eredménye, hogy a minden kétséget kizáró módon szlovák könyvek között pl. magyar nyelvű elektrodinamikai szakkönyv (Rózsahegy, 1903), SCHILLER filozófiájáról szóló bölcsészdoktori értekezés (Pozsony, 1899), a kazánkőről és a rozsdásodás elleni védekezésről szóló tanulmány (Kassa, 1903), BEETHOVEN oratórium magyarra fordított szövege (Kassa, 1903), stb. is található. A földrajzi elv alkalmazása alapján érthető, hogy ANONYMUS három kassai kiadása (1747, 1752, 1772) is ott szerepel a katalógus címszavai között, de miért van ott SZABÓ Károly 1892-ben Budapesten, a Franklin-társulatnál megjelent fordítása is? A szlovákiai születésű, magyar regényírónak sem jelentéktelen, s Cleveland-i professzor korában a magyar irodalmat angolszász nyelvterületen népszerűsítő REMÉNYI József is bekerült két korai novelláskötetével (Pozsony, 1912, 1913) a „szlovákum”-ok közé.

A kiadvány áttekinthetőségét még nehezebbé teszi, hogy olyan műveket is